

GOŚCINNOŚĆ W KULTURZE/KULTURACH MAGHREBU

ABSTRACT: The paper attempts to investigate hospitality in various dimensions and contexts. The introduction includes a description of terminology in Polish and French, together with the relationship between hospitality and culture.

The next part focuses on hospitality analysed from the point of view of philosophy, anthropology and sociology. The general discussion of hospitality as a wide sociocultural phenomenon serves as a basis for the presentation of constructs connected with places both private and public, architecturally specific, and inspired by religion, tradition and culture. The realistic dimension expressed in ceremonies connected with hospitality, celebrations and gift exchanges turns out to be significant. Apart from that, relations between the host and the guest, the behaviour of both, as well as binding formulas are described. Various modes of hospitality are also depicted: private and semi-public, as well as the link between hospitality and tourism.

KEYWORDS: Maghreb, hospitality, gift, honour

WPROWADZENIE

Położenie geograficzne krajów Maghrebu¹(Algieria, Tunezja i Maroko) nad Morzem Śródziemnym sprzyjało osiedlaniu się różnych ludów już w czasach starożytnych. Notuje się ślady obecności kultury fenickiej, kartagińskiej, rzymskiej, bizantyjskiej, wandaliskiej, tureckiej, a także europejskiej – zwłaszcza francuskiej i hiszpańskiej². Obszar ten zamieszkują przede wszystkim Berberowie (rdzenni mieszkańcy), nazywający siebie *Amazigh* (l.mn. *Imazighen*) – „ludźmi wolnymi” i Arabowie, którzy przybyli w VII wieku, narzucając tubylcom stopniowo islam i język. Berberowie są grupą etnicznie zróżnicowaną. W Algierii zasiedlają Kabyle (Kabylowie), Góry Szauja (Górale Szauja), Mzab (Mzabici) i Góry Hoggar (Tuaregowie); w Tunezji wyspę Dżerbę i regiony górskie, m.in. Tataouine, Matmata; w Maroku góry Rifu, Wysoki i Średni Atlas oraz Anty-Atlas.

Tematem poniższych rozważań jest gościnność wynikająca z tradycji, kultury i religii, powiązana ze sferą życia prywatnego i sferą publiczną, a także z turystyką³. Gościnność jako obowiązek społeczny i forma miłosierdzia religijnego jest w świecie praktyką

¹ Termin Maghreb (arab. *El Maghrib* – ‘zachód’) w szerokim rozumieniu obejmuje kraje leżące w Północnej Afryce – Algierię, Tunezję, Maroko, Libię, Mauretanię i Saharę Zachodnią. Natomiast jego wąskie rozumienie odnosi się do Algierii, Tunezji i Maroka.

² Tunezja pozostawała pod protektoratem Francji w latach 1881–1956, Maroko zostało podzielone w 1912 roku między Francję i Hiszpanię, i taki stan obowiązywał do 1956 roku. Natomiast status Algierii zmieniał się wielokrotnie. W 1830 roku Francuzi opanowali nieliczne punkty na wybrzeżu. Dopiero w 1834 roku utworzono kolonię algierską, która w 1848 stała się departamentem zamorskim. Wolność uzyskała w 1962 roku. Zob.: Aleksandra Kasznik-Christian, *Algieria*, Wydawnictwo TRIO, Warszawa 2006.

³ W prezentacji problemu wykorzystano literaturę przedmiotu, a także własne doświadczenia. Autorka wiele lat mieszkała w krajach Maghrebu, a gościnność mieszkańców tego regionu jest jej znana nie tylko z opracowań, ale także z autopsji.

uniwersalną sięgającą głębokiej przeszłości. Występuje już u Homera⁴, można ją obserwować przez tradycje judaizmu, chrześcijaństwa⁵, islamu⁶ aż do Kanta i jego projektu wiecznego pokoju: „prawo obywatelstwa świata powinno być ograniczone do warunków powszechnej gościnności”⁷. Immanuel Kant nazywa to prawem do odwiedzin, bez szczególnych dodatkowych uprawnień, na zasadzie wspólnego posiadania ziemi. Dzięki temu ludzie mogą wchodzić we wzajemne przyjacielskie relacje. Gościnność łączyła się zawsze z systemem społecznym i politycznym. Wyrażała wartość społeczną i moralną, umożliwiając tym samym jednoczenie społeczeństwa.

WOKÓŁ KATEGORII GOŚCINNOŚCI

Wokół rozumienia gościnności podejmowane są debaty w różnych dyscyplinach naukowych – filozofii, socjologii, antropologii, historii, literaturoznawstwie czy marketingu. Ta wielopostaciowość powoduje rozbieżności w definiowaniu, ale wspólną istotą dociekań pozostaje kontekst i środowisko gościnności. W *Słowniku języka polskiego* gościnność opisana jest jako „serdeczność okazywana gościom; gościnne przyjęcie; bezinteresowna, serdeczna, wylewna gościnność”⁸. Natomiast w języku francuskim gościnność jest niejednoznaczna. Oznacza bowiem ofiarowanie schronienia, pożywienia, ochronę przybywających przez przyjmujących, szczodrość i bezinteresowność wobec przyjmowanego pod swój dach, a także wskazuje na prawo wzajemności⁹. W *Słowniku języka francuskiego Larousse* można przeczytać, że gościnność jest synonimem szlachetności, dobrej woli, serdeczności w sposobie przyjmowania i traktowania swoich gości. Gościnność przejawia się jako wymiana dóbr między dwiema stronami, oparta na wartościach społecznych takich jak np. szlachetność, wzajemny szacunek, wzajemna pomoc, przyjęcie serdeczne, itp.¹⁰.

Gościnnością zajmują się, jak już wspomniano, różne dyscypliny. Liczne definicje gościnności zwracają uwagę na ideę dzielenia się, którą szczególnie akcentuje Paul Ricoeur na gruncie filozofii. Przywołuje formułę „dzielenia siebie” (*partager le chez soi*), która tłumaczy postawę szlachetności ze strony gospodarza wobec gościa¹¹. Formuła „dzielenia siebie” zawiera dwa podstawowe wymiary gościnności: gościnność oferowaną dla przyjemności i z poczucia obowiązku¹².

⁴ Homer, *Odyseja*, tł. Lucjan Siemieński, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1981 (zob.: Pieśń pierwsza, w. 428–432, s. 21–22; Pieśń czwarta, w. 34–35, s. 62; Pieśń piąta, w. 121–122, s. 93; Pieśń szósta, w. 208–212, s. 116; Pieśń ósma, w. 518–521, s. 154–155; Pieśń dwudziesta pierwsza, w. 322–323, s. 392).

⁵ *Biblia Tysiąclecia. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, Wydawnictwo Pallottinum. Poznań–Warszawa 1980 (zob.: Księga Rodzaju, 18, 1–33, s. 37; 19, 1–29, s. 38; Księga Sędziów, 17, 7–13, s. 248; Księga Królewska, 17, 8–24, s. 331–332).

⁶ *Koran*, tł. Józef Bielawski, PWN, Warszawa 1986 (zob.: Sury: Skrucha, IX, w. 6, s. 222; Hud, XI, w. 78, s. 272; Podróż nočna, XVII, w. 26, s. 337; Rozpraszające LI, w. 24–27, s. 627; Zebranie LIX, w. 9, s. 659–660; Człowiek, LXXVI, w. 8, s. 702).

⁷ Immanuel Kant, *O wiecznym pokoju. Zarys filozoficzny*, tł. Feliks Przybylak, wstęp i red. K. Bał, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1993, s. 49.

⁸ Mieczysław Szymczak, (red.) *Słownik języka polskiego*, t.1, PWN, Warszawa 1978, s. 684.

⁹ Paul Robert, *Hospitalité*, w: A. Rey, J. Rey-Debove (red.), *Le Petit Robert. Dictionnaire de la langue française*, t.1, Le Robert, Paris 1984, s. 941.

¹⁰ *Nouveau Larousse Encyclopédique. Dictionnaire en 2 volumes*, t.1, Larousse, Paris 2003, s. 767.

¹¹ Paul Ricoeur, *Etranger, moi-même*, 1997, http://www.ssffr.org/offres/file_inline_src/56/56_P_15501_1.pdf [2.07.2016].

¹² *Ibidem*.

Jacques Derrida definiuje gościnność jako przyjęcie obcego, jako spotkanie bezwarunkowe, pozbawione jakichkolwiek pytań o tożsamość, język, kulturę¹³. Inaczej mówiąc, gościnność jest formą relacji bezwarunkowej, która wytwarza się między gospodarzem a jego gościem bez oczekiwania na rewanż. Gościnność występuje u niego na rozmaitych poziomach: osobistym, gdzie obcy jest zapraszany przez gospodarza, i na poziomie instytucjonalnym. Ujmuje ją w kontekście władzy, a tym samym wskazuje na dyskurs dominacji. Zauważa, że jest pojęciem mocno zakorzenionym w państwowym porządku prawnym, a także społeczno-kulturowym. J. Derrida rozróżnia prawo gościnności i obowiązek gościnności. A także proponuje określenia „gościnność absolutna” i „gościnność warunkowa”. Pierwsza, nakazuje przyjmowanie nieznanego, obcego i nie podlega regułom, albowiem jest to zaproszenie bez zobowiązań. Natomiast druga podporządkowana jest pewnym regułom. W związku z tym gość musi *a priori* podporządkować się i przyjąć pewne obowiązki. Ten typ gościnności można zaproponować członkom rodziny, osobom bliskim.

Francuski antropolog Alain Montandon pisząc o gościnności stawia pytanie dotyczące innego, obcego. Osoby nieznaney, pochodzącej z zewnątrz, niezorientowanej w stylu życia miejsca, do którego przybyła; osoby posługującej się innym językiem, o innych przyzwyczajeniach i obyczajach. Jej niezwykłość może powodować domysły, że obcy mógłby być istotą boską – czyli stanowić zarówno zagrożenie jak i dar. Tym samym relacje gość–gospodarz są asymetryczne¹⁴. Ofiarować gościnę to przekazać jakąś rzecz komuś, tzn. ofiarować coś z siebie. Gościnność sytuuje się poza usługą¹⁵. Słowa gościnność i sposób przyjmowania niekiedy używane są jako synonimy. Niektórzy badacze podkreślają ludzki wymiar przyjęcia, zwłaszcza w kontekście usług. Gościnność jednak ma szersze spektrum, albowiem nie ogranicza się do usług, ale jest prawdziwym darem¹⁶.

Z perspektywy socjologicznej gościnność traktowana jest jako fakt społeczny, produkt społeczeństwa w danym momencie, swoisty ryt przejścia, by użyć formuły Arnolda van Gennepa¹⁷. Marcel Mauss w *Szkicu o darze* opisuje system świadczeń całościowych i przeciwświadczeń (*contre-prestations*), które rządzą cyklem wymian o charakterze dobrowolnym i jak się wydaje swobodnym i darmowym. Wymiana, o której pisze Marcel Mauss obejmuje nie tylko dobra konsumpcyjne czy przedmioty użyteczne ekonomicznie, ale także odnosi się do uprzejmości, uczt, obrzędów, tańców, świąt. Szczególnie potlacz¹⁸ (dosł. ‘konsumować, spożywać’) określa ten system całkowitych świadczeń, który mieści w sobie rywalizację i destrukcję dóbr. Traktując dar jako fakt społeczny powiązany z instytucjami religijnymi, prawnymi i politycznymi uosabia wyraźne zna-

¹³ Jacques Derrida, *Gościnność nieskończona*, tł. Paweł Mościcki, „Przegląd Filozoficzno-Literacki” 2004, nr 3, s. 257.

¹⁴ Alain Montandon, *Introduction*, w: A. Montandon (red.), *Le livre de l'hospitalité. Accueil de l'étranger dans l'histoire et les cultures*, Bayard, Paris 2004, s. 17–18.

¹⁵ *Ibidem*, s. 18.

¹⁶ Alain Montandon, *Lieux d'hospitalité; Hospices, hôpital, hostellerie*, Presses Universitaires, Clermont Ferrand 2001, s. 24–25.

¹⁷ Arnold van Gennep, *Obrzędy przejścia*, tłum. Beata Biały, PIW, Warszawa 2006.

¹⁸ Potlacz jest obrzędową formą wymiany dóbr i osiągnięcia prestiżu społecznego przez jednostki i grupy. Potlacz cechuje obowiązek dawania, przyjmowania i odwzajemniania świadczeń. Zob: M. Mauss, *Szkic o darze*, w: Marcel Mauss, *Socjologia i antropologia*, tł. Krzysztof Pomian, Wydawnictwo KR, Warszawa 2001, s. 167–173; Michał Buchowski, *Potlacz*, w: Z. Staszczak (red.) *Słownik etnologiczny. Terminy ogólne*, PWN, Warszawa – Poznań 1987, s. 288–289.

miona gościnności, ale nie bezinteresownej, a niekiedy wymuszanej i wyrachowanej¹⁹. Alain Montandon stwierdza, że współczesne społeczeństwa zachowują niektóre praktyki archaiczne, o których pisał m.in. Marcel Mauss. Zlekceważenie obowiązku odwzajemnienia zaproszeń narusza ustanowioną spójność społeczną w systemie wzajemności i tym samym może wywołać utratę twarzy²⁰.

Anne Gotman określa gościnność jako obowiązek wolnej zgody, przynależnej do sfery daru, który wyklucza kalkulację. Wskazuje na gościnność o znamionach faktu społecznego, sposobie życia, określaną regułami, rytami, prawem i praktyką społeczną²¹. Francuska socjolożka sens gościnności ukazuje jako spotkanie z innym, relacje między solidarnością i kooperacją z jednej strony, ostrożnością i dystansem z drugiej. Poprzez badanie konkretnych relacji, które nakazują gościnność, zwłaszcza w sferze domowej, badaczka analizuje problem właściwy tej praktyce społecznej opartej na asymetrii i terytorializacji, a także na źródle konfliktów, kompromisów, ofiar i bogactwa. Przede wszystkim tłumaczy nasz stosunek wobec obcego. Gościnność jest zawsze odpowiedzią na brak, żądaniem, potrzebą, wykazem solidarności, stanowiącym jakość społeczną przed porządkiem indywidualnym. Gościnność jest otwarciem na innych oraz dzieleniem się z innym²².

Procesy globalizacyjne zmieniły istotę gościnności. Trafnie tę kwestię ujmuje A. Gotman wskazując na transformację gościnności w prawo, co powoduje naruszenie istoty gościnności i wywołuje skutki negatywne z punktu widzenia więzów społecznych w relacjach między jednostkami, które były zaangażowane w praktykę gościnności. Skodyfikowana gościnność prowadzi do utraty swojego pierwszego wymiaru otwartości wobec innego, zaniku więzi społecznych naznaczonych świętością²³.

Marie-Claire Grassi podkreśla znaczenie gestu gościnności, który nie jest ani wymuszony, ani spontaniczny. Przywołuje szczególne gesty zadośćuczynienia, ochrony w świecie gdzie obcy początkowo nie ma miejsca. Gościnność prezentuje się jako niepewny i niebezpieczny most powstały między dwoma światami: światem wewnętrznym i światem zewnętrznym. Próbą zrównania na poziomie jego wyzwania jest przejście, abolicja przestrzeni, penetracja terytoriów. Wczoraj jak i dzisiaj te przejścia plasują się jako znaki dwuznaczne²⁴. Jak pisze A. Montandon, gest ukrywa niebezpieczeństwo i zagrożenie, które niosą obawę i lęk²⁵.

W badaniach społecznych coraz więcej uwagi poświęca się gościnności turystycznej, zjawisku specyficznych relacji między gościem i gospodarzem. Termin gościnność turystyczna jest „opinią turystów dotycząca spotkań w miejscu, w którym uznani zostali za obcych”²⁶. Definicja ta wskazuje, że gościnność dzisiaj jest stosowana pośrednio w celu zainteresowania się turystyką w danym społeczeństwie. Należy rozróżnić aspekt ludzki i aspekt handlowy gościnności. Transakcje gościnności odpowiadają potrzebom

¹⁹ Marcel Mauss, op. cit.

²⁰ A. Montandon, *Le livre de l'hospitalité*, op. cit., s. 18.

²¹ Anne Gotman, *Le sens de l'hospitalité. Essai sur les fondements sociaux de l'accueil de l'autre*, PUF, Paris 2001, s. 1–2.

²² Ibidem, s. 3–4.

²³ Ibidem.

²⁴ Marie-Claire Grassi, *Passer le seuil*, w: A. Montandon (red.), *Le livre de l'hospitalité. Accueil de l'étranger dans l'histoire et les cultures*, Bayard, Paris 2004, s. 21.

²⁵ Alain Montandon, *Lieux d'hospitalité*, op. cit., s. 14.

²⁶ Yves Cinotti, *L'hospitalité touristique au service des destinations*, http://yvcinotti.free.fr/Documents/Champlain_Cinotti_2008.pdf [30.01.2017].

ekonomicznym, społecznym, kulturowym, a nawet niekiedy i politycznym, ale interakcja gościnności jest uznaniem obcego. A. Montandon stwierdził m.in., że w turystyce poprzez pieniądze dąży się do instrumentalizacji gościnności²⁷. Badania istoty gościnności na gruncie filozofii, socjologii czy antropologii mogą być wykorzystane dla zrozumienia gościnności turystycznej.

Gościnność stanowi część tych wartości, które składają się na kulturę, pojęcia różnie definiowanego w socjologii, antropologii i innych dyscyplinach. Inspiracją podjętych rozważań stała się definicja Antoniny Kłoskowskiej: „kultura jest to względnie zintegrowana całość obejmująca zachowania ludzi przebiegające według wspólnych dla zbiorowości społecznej wzorów wykształconych i przyswojonych w toku interakcji oraz zawierające wzory tych zachowań”²⁸. To szerokie rozumienie kultury zawiera również definicja przyjęta przez UNESCO: „kultura w znaczeniu najszerszym powinna być postrzegana jako zespół cech duchowych i materialnych, intelektualnych i uczuciowych, charakteryzujących społeczeństwo lub grupę społeczną. Obejmuje ona oprócz sztuki i literatury, sposoby życia, formy wzajemnego współżycia, systemy wartości, tradycje i wierzenia”²⁹. W obydwu definicjach kultura określana jest przez cechy wspólne dla grupy, które pozwalają na jej identyfikację i dyferencjację wobec innych. Wskazują na te cechy i ich aspekty, które są wspólne dla wszystkich jednostek tworzących kulturę. Inaczej mówiąc, w kulturze skupiają się jak w soczewce wartości moralne, wierzenia, język, obyczaje oraz tradycje, czyli to, co ma wymiar rzeczywisty i symboliczny. Gościnność jest zatem częścią tych wartości, które tworzą kulturę. Dlatego można ją postrzegać jako wartość moralną, społeczną, kulturową i religijną, która charakteryzuje wspólnotę albo terytorium. Gościnność jest tą jakością, która identyfikuje i różnicuje grupę.

Gościnność wyrasta z różnych źródeł o charakterze społecznym i kulturowym. Sposób jej okazywania odsłania relacje z innym, obcym, osobą bezdomną. W tych relacjach ważne wydają się koncepcja gościnności jak i jej praktykowanie. Gościnność może być traktowana jako maniera życia grupy, w której obowiązują zasady, obrzędy i prawa. Natomiast z punktu widzenia działania gościnność jest rozumiana jako szeroki sektor aktywności, który uwidacznia sposób przyjmowania obcych i szeroko rozumiane interakcje.

W odniesieniu do gościnności znaczące stają się miejsca zarówno prywatne, jak i publiczne. Zatem może to być dom, mieszkanie, ulica, *suk*, muzeum, plaża, hotel, Internet, ale także relacje wynikające z tradycji i obyczaju oraz gesty, wymiana darów czy obrzędy. Na tej podstawie uwidacznia się sposób przyjmowania obcych w kontekście szeroko rozumianych interakcji. Pojawiające się relacje między gościem i gospodarzem mogą być inspirowane religią bądź wartościami społecznymi, kulturowymi. Istotny jest też zapewne wymiar rzeczywisty wyrażający się w ceremoniach powiązanych z gościnnością, obrzędach czy wymianie darów. Ten wymiar rzeczywisty łączy się z faktem pojawiania się w niektórych sytuacjach również praktyk finansowych.

²⁷ Alain Montandon, *Lieux d'hospitalité*, op. cit., s. 22.

²⁸ Antonina Kłoskowska, *Socjologia kultury*, PWN, Warszawa 1980, s. 40.

²⁹ *Déclaration de Mexico sur les politiques culturelles. Conférence mondiale sur les politiques culturelles*, Mexico City, 26 juillet – 6 août 1982, http://portal.unesco.org/culture/fr/files/12762/11295422481mexico_fr.pdf/mexico_fr.pdf [2.09.2016].

GOŚCINNOŚĆ MAGHREBU

Gościnność Maghrebu ma różne wymiary i konteksty, ale najbardziej znaczące są powiązania arabsko-muzułmańskie i korzenie berberskie, które łączy zwłaszcza idea honoru i szacunek dla przybysza. Ta znamienitość gościnności, charakterystyczna dla poszczególnych regionów i grup, uwidacznia się jako oznaka przyjmowania, zapraszania, dzielenia się i otwarcia na innych, zarówno w przestrzeni prywatnej, jak i publicznej. Warto zwrócić uwagę na niektóre zachowania przynależne gościnności wśród Berberów. Zarówno w Kabylii, jak i w innych regionach górskich albo odosobnionych, podróżnik mógł żądać schronienia przedstawiając się jako „gość Boga”. Przyjmowanie gościa zależało od jego funkcji i statusu społecznego. Na cześć marabuta³⁰, szefa plemienia lub osób wywodzących się z wielkich rodzin zabijano barana albo kozła, zaś dla osób określanych jako „goście suchego mięsa” podawano mięso suszone na słońcu. Osoby o niższej randze społecznej częstowano kuskusem z oliwą, natomiast „gości chleba” podejmowano jedynie chlebem³¹.

W Górach Hoggar, wśród Tuaregów prawo do gościnności miał również obcy o tzw. złym spojrzeniu, złych zamiarach, który uważany był jednak za nosiciela pomyślności. Aby przełamać wszelkie lęki przed gościem i uniknąć trudnych sytuacji wykonywano pewne gesty rytualne. Zgodnie z kodeksem obyczajowym gościnności zarzynano zwierzę, aby poprzez przelaną krew zapobiec ewentualnemu nieszczęściu. Zdarzało się, że przyjmując podróżnego pod swoim namiotem mieszkaniem pustyni, aby ocalić swój honor, poświęcał ostatnie zwierzę. Gesty te już jakiś czas temu utraciły sens jaki ongiś posiadały. Lila Ibrahim-Ouali dostrzega korzenie gościnności marokańskiej w stylu życia na Saharze³².

W wioskach berberskich występuje również gościnność pół-publiczna, traktowana jako uzupełnienie gościnności prywatnej, spontanicznej, zaznaczającej niezależność gospodarza. Dlatego też każdy obcy prosząc pierwszą napotkaną osobę w wiosce o azyl, staje się „gościem wszystkich”, gościem wioski, a nawet (choć rzadko) „gościem Boga”³³. Część kosztów związanych z gościnnością przejmuje wioska, zwłaszcza w sytuacji, gdy gościem jest osoba ważna, którą należy uhonorować³⁴. Praktyka gościnności w hierarchii społecznej zajmuje takie samo miejsce jak pomoc publiczna, kodeks moralny i zachowania kolektywne.

Natomiast gościnność w rozumieniu religii muzułmańskiej nakazuje przyjmowanie biednych, bliskich, sąsiadów, podróżników i obcych. W Koranie zapisano: „okazujcie dobroć rodzicom i bliskim krewnym, sierotom, i biednym (...) i sąsiadowi, który jest wam obcy (...) i podróżnemu”³⁵, „a jeśli ktoś z bałwochwalców poszukuje u ciebie schronienia, to daj mu schronienie”³⁶. Ten obowiązek przejawia się w różnych formach i postaciach w życiu codziennym, a także podczas świąt religijnych i rodzinnych. Występuje w czasie tzw. Małych Świąt (*Id as-Saghir*), obchodzonych z okazji zakończenia postu w ramadanie

³⁰ Marabut – asceta, ludowy święty, żyjący w odosobnieniu.

³¹ Lila Ibrahim-Ouali, *L'hospitalité comme une oasis. Au milieu du désert*, w: A. Montandon (red.), *Le livre de l'hospitalité*, op. cit., s. 185–186.

³² Ibidem, s. 178.

³³ Ibidem, s. 188.

³⁴ Ibidem, s. 189.

³⁵ *Koran*, tł. Józef Bielawski, PWN, Warszawa 1986, s. 100, (Sura IV, w. 36).

³⁶ Ibidem, s. 222, (Sura IX, w. 6).

i Święta Ofiarowania (*Id al-Kabir*), przyjęcia powracających z pielgrzymki czy spotkania podczas uroczystości rodzinnych³⁷.

Tzw. Małe Święto (*Id as-Saghir*) jest ważnym wydarzeniem w społeczności muzułmańskiej. Ma ono radosny charakter, gdyż kończy okres wyrzeczeń i surowych zakazów. Jednym z ważnych elementów jest wypełnienie zakatu. Ten nakaz religijny jako jeden z filarów islamu należy rozumieć jako obowiązek indywidualny niesienia pomocy najbardziej potrzebującym, dla oczyszczenia się z posiadanego bogactwa. Gościnność i jałmużna są zarządzane tą samą zasadą podziału dóbr rozdzielanych przez Boga, są one działaniami odkupującymi winy. Świecki wymiar gościnności tego święta wypełniają przekazy darów w postaci ciastek wypiekanych przez kobiety w ostatnim tygodniu ramadanu. Jakość wypieku jest oceniana przez rodzinę i znajomych³⁸. Zawieszono zostają też animozje rodzinne i sąsiedzkie, albowiem wszyscy składają sobie życzenia głośno obwieszając radość z powrotu do codzienności.

W najbardziej spektakularną uroczystość, Święto Ofiarowania (*Id al-Kabir*), przypadające na dziesiąty dzień dwunastego miesiąca *zu al-hidżdża* zgodnie z ceremoniałem osobom zaprzyjaźnionym ofiarowuje się upieczone mięso, natomiast biednych obdziela się odpowiednią częścią surowego. Ów dar świadczy o wypełnieniu nakazu religijnego. Przeciwnie do Beduina, który z gościnności czyni akt ochrony i ostentacji, muzułmanin gościnność rozumie jako dzielenie dóbr ustanowione przez Boga³⁹.

W uroczystościach rodzinnych, takich jak wesele, uczestnik może pojawić się na przyjęciu z osobą obcą, niezaproszoną, którą traktuje się jako kogoś ważnego i życzliwego dla nowożeńców, zwiastun pomyślności⁴⁰.

Gościnność powiązana jest z rodziną, domem jako miejscem prywatności, najbardziej znaczącym w przestrzeni społecznej. Dom w kulturze Maghrebu uchodzi za obszar nacechowany symbolicznie, chroniony prawem stanowionym i prawem obyczajowym. Dom tradycyjny wyróżnia przestrzeń intymna i przestrzeń, w której przyjmuje się gości. Pokój przyjęć usytuowany jest tuż przy drzwiach wejściowych. Odwiedzający może przekroczyć próg domu, ale do pokoju przyjęć wchodzi na wyraźne zaproszenie gospodarza. Pierwszą oznaką gościnności są pozdrowienia i życzenia pomyślności wielokrotnie powtarzane z emfazą w języku arabskim lub francuskim, którym towarzyszą odpowiednie gesty. Wchodzący zostawia obuwie w przedpokoju, zachowuje się podobnie jak w meczecie. Gospodarz pełni rolę przyjmującego. Rozdziela posiłki, parzy rytualnie herbatę na zakończenie posiłku. Woda jest jednym z darów fundamentalnych gościnności. Nie odmawia się jej nawet wrogowi.

Wzajemność między gospodarzem a gościem obejmuje wymianę werbalną (pозdrowienia, podziękowania: „wejdzcie”, „jesteście u siebie”, „witajcie”) wymianę materialną (prezenty, dzielenie się posiłkiem) wymianę emocjonalną (uśmiech). Istotne jest miejsce, gdzie doświadczają się gościnności, czyli pomieszczenie, które daje schronienie, bezpieczeństwo i swoisty spokój. Jak pisze L. Ibrahim-Ouali: „Ten salon marokański jest równocześnie

³⁷ Anna Barska, *Konflikt kulturowy w społeczeństwie algierskim w drugiej połowie XX wieku*, Uniwersytet Opolski, Opole 1998, s. 84–99; Anna Barska, *Świat kobiet w krajach Maghrebu. Wokół tradycji i nowoczesności*, Uniwersytet Opolski, Opole 2012, s. 111–118.

³⁸ W Algierii przywiązuje się wielką wagę do wypieku ciastek, którymi obdarowuje się rodzinę i sąsiadów z okazji *Id as-Saghir*.

³⁹ L. Ibrahim-Ouali, op. cit., s. 179.

⁴⁰ A. Barska, *Konflikt*, op. cit., s. 85–89.

miejszem wnętrza jak i peryferii, władzy zamieszkania każdej osoby nieoczekiwanej⁴¹. Na południu Tunezji „zaproszony jest traktowany jak nowy członek rodziny. Chodzi o to, że gościnność jest mocno zakotwiczona w tradycji lokalnej⁴².”

W każdym regionie gościnność opiera się zawsze na rozmowie, udzieleniu schronienia. Bogactwo i wiedza gospodarza uwidacznia się w konwersacji i podczas ofiarowanego posiłku⁴³.

Współcześnie szczególne relacje występują między gościnnością a turystyką. Turysta jest podróżnikiem poza własnym krajem i znajduje się w sytuacji „spotkania z innym”, które może mieć charakter prywatny i publiczny. Ten drugi wymiar łączy się z polityką państwa, które podejmuje różne działania, odpowiadające potrzebom ekonomicznym, społecznym, kulturowym, a nawet niekiedy i politycznym, ale interakcją gościnności jest uznanie obcego. Yves Cinotti proponuje trzy wymiary gościnności turystycznej: nieobecność wrogości wobec obcych, zrozumienie obcych, starania językowe⁴⁴. Należy też rozróżnić aspekt ludzki i aspekt handlowy gościnności, który z kolei fundamentalnie wiąże się z zasadą wzajemności. Rewanż sygnalizuje jasność przekazu lub domyślność, a występujący aspekt finansowy może sugerować utowarowienie gościnności⁴⁵. Céline Pérol podkreśla rolę gościnności w wymianach handlowych i przywołuje formułę „kupieckiego przyjęcia”. Stwierdza, że częstotliwość wymian kupieckich/handlowych i podróżowania spowodowały konieczność utworzenia nowych miejsc dla przybyszów. Gościnność ongiś praktykowana w obrębie domostwa i miejscach religijnych rozszerzona została na nowe obszary. Powstały karawanseraje, zajazdy, oberże, domy hotelowe, które zajęły ważne miejsce w systemie społecznym oraz ekonomicznym. Pod wpływem dokonujących się przemian gościnność stała się środkiem negocjacji, utowarowienia i korzyścią dla ofiarodawcy gościny jak i tego, który ją przyjmuje. Szczególną rolę w obszarach naznaczonym obecnością turystów odgrywa gościnność skomercjalizowana⁴⁶.

Zied Mani i Veronique Cova, odwołując się do własnych badań realizowanych w miejscowości Tozeur⁴⁷, przedstawiają rozumienie gościnności w relacji autochton-turysta. Stwierdzają m.in., że mieszkańcy nie traktują gościnności jako czegoś nadzwyczajnego: „gościnność pozostaje gestem oferowanym każdemu, bez żadnych warunków⁴⁸”. Turyści jednak nie korzystają z usług zwykłych mieszkańców, albowiem od przyjazdu do odjazdu obsługiwani są przez pracowników hotelowych, co powoduje ograniczenie komunikacji z ludnością lokalną. „Turysta jest traktowany przez respondentów jako obcy przejazdem, z którym miasto podejmuje relacje czysto ekonomiczne (...). Nieobecność relacji między autochtonami i turystami jest konsekwencją polityki turystycznej, która ogranicza spotkania i bezpośrednią komunikację, tym samym osłabia potencjał turystyki

⁴¹ L. Ibrahim-Ouali, op. cit., s. 182.

⁴² Zied Mani i Véronique Cova, *Hospitalité et culture locale: deux atouts pour tourisme responsable*, „Maghreb-Machrek” 2013, nr 216, s. 19.

⁴³ L. Ibrahim-Ouali, op. cit., s. 184.

⁴⁴ Y. Cinotti, op. cit.

⁴⁵ Z. Mani i V. Cova, op. cit., s. 15.

⁴⁶ Céline Pérol, *Commerce. Au sanglier bleu*, w: A. Montandon (red.), *Le livre de l'hospitalité*, op. cit., s. 1769–1778.

⁴⁷ Tozeur jest miastem na południowym zachodzie Tunezji, położonym u wrót Sahary. Turystyka jest najważniejsza dla rozwoju tego regionu.

⁴⁸ Z. Mani i V. Cova, op. cit., s. 20.

lokalnego⁴⁹. W rozumieniu autochtonów – zdaniem Z. Mani i V. Cova – „gościnność jest równocześnie jakością miejsca, obowiązkiem religijnym i praktyką codzienną. Innymi słowy, gościnność uaktywnia wartości i zwyczaje kulturowe”⁵⁰. W gościnności intencją dawcy jest dar, współcześnie gościnność łączy się w sposób wzrastający z dziedziną handlu, a nowoczesne formy turystyki zacierają relacje gościnności.

Współcześnie, oprócz bezpośrednich kontaktów turysty i tubylca, szczególną rolę w nawiązywaniu znajomości z obcokrajowcem spełnia portal *Couchsurfing*, który polega na wzajemnym poznawaniu się osób (pochodzących z różnych krajów) goszczących i szukających gościny. Różne formy kontaktu tubylca z turystą przedstawiają badania realizowane w latach 2012–2015 dotyczące m.in. przejawów gościnności na Bliskim Wschodzie i w Afryce Północnej⁵¹. W świetle tych badań potwierdza się waga honoru: „Przyczyny gościnności upatrywane są przede wszystkim w tradycji oraz uwarunkowaniach kulturowych i religijnych, przekładając się na konieczność traktowania gościa z honorem”⁵². Interesująca okazała się też podnoszona kwestia zaproszenia gościa do własnego domu: „Zdecydowana większość badanych podkreśliła, że podejmuje wspólną decyzję wraz z członkami rodziny (...) w tradycyjnych rodzinach mężczyzna nie zaprosi do domu samotnej kobiety ani samotnego mężczyzny. Nie zaprosi też pary niebędącej małżeństwem”⁵³.

Ciekawą postać gościnności zademonstrował Algierczyk w czasie wizyty prezydenta Francji François Hollande w Algierii w 2012 roku. Gdy na ulicach Algieru prezydent wszedł w tłum, 54-letni mężczyzna chwycił go za rękę i ucałował. Zachowanie to tłumaczył jako „gest gościnności Algierczyków”⁵⁴.

Równie interesującą gościnność Marokańczyków opisuje Paolo Coelho, hiszpański podróżnik, który przez sześć tygodni przemierzał autostopem Maroko. Dzieląc się doświadczeniami pisze: „W Maroku (...) znajdziecie zawsze kogoś, kto otworzy wam drzwi swojego domu. Poczęstuje szklanką herbaty, podzieli się kuskusem lub *tadżinem*, zaproponuje nawet pobyt kilkudniowy u rodziny (...)”⁵⁵.

Współcześnie tradycyjne nakazy udzielania schronienia nie mają tej siły co w przeszłości, chociaż się zdarzają, ale nowoczesne formy turystyki zacierają relacje gościnności na rzecz wymiany monetarnej. Wielka liczba przedsiębiorstw wykorzystuje tę gościnność, aby sprzedać swoje produkty⁵⁶.

Interakcje między wspólnotami przyjmującymi i turystami są przykładem relacji między gospodarzem a gościem. Motywy gościnności zmieniają się z upływem czasu, ale o jej istocie w pewnym stopniu decyduje kultura i tradycja.

⁴⁹ Ibidem, s. 21.

⁵⁰ Ibidem, s. 23.

⁵¹ Adam Paluch, *Wzory relacji mieszkańców wybranych krajów islamskich z podróżnikami*, rozprawa doktorska na Wydziale Nauk Społecznych Instytutu Socjologii, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2016.

⁵² Ibidem, s. 225.

⁵³ Ibidem, s. 235, 239.

⁵⁴ *L'Algérien qui a baisé la main de Hollande explique son geste*, <http://oumma.com/15221/lalgerien-a-baise-main-de-hollande-explique-geste> [5.02.2016].

⁵⁵ Paulo Coelho, *Hospitalité marocaine: la fin d'un mythe?*, <http://www.histoiresdetongs.com/hospitalite-marocaine-mythe> [7.09.2016].

⁵⁶ Y. Cinotti, op. cit.

ZAKOŃCZENIE

Konkludując, w Maghrebie gościnność w hierarchii społecznej zajmuje takie same miejsca jak pomoc publiczna, kodeks moralny i zachowania kolektywne. Ongiś była obowiązkiem religijnym i wyrazem solidarności, albowiem pożywienie, napój, schronienie i animacja społeczna stanowiły fundament gościnności, na której opierała się istota wspólnotowości. Dzisiaj gościnność cechuje przyjmowanie, zapraszanie, dzielenie się i otwarcie na innych, zarówno w przestrzeni prywatnej, jak i publicznej. Tradycyjnie praktykowana w obrębie domostwa i miejscach religijnych współczesna gościnność zajmuje nowe obszary, czego przykładem są relacje usytuowane pomiędzy gościnnością a turystyką. Turysta jest podróżnikiem poza własnym krajem i znajduje się w sytuacji „spotkania z innym”, które może mieć charakter prywatny i publiczny. W gościnności intencją dawcy jest dar, współcześnie zaś gościnność łączy się z dziedziną handlu. Nowoczesne formy turystyki zacierają tradycyjne wymiary gościnności. W rzeczywistości gościnność ma bardzo silny wymiar handlowy i wiąże się z zasadą wzajemności. Jednak systemy międzynarodowej solidarności i ingerencji państwa nie zastąpi gościnności bezpośredniej, charakterystycznej dla jednostek. Gościnność w kulturach Maghrebu jawi się jako coś naturalnego, autentycznego, jakkolwiek naznaczonego także komercją.

BIBLIOGRAFIA

- Barska Anna, *Konflikt kulturowy w społeczeństwie algierskim w drugiej połowie XX wieku*, Uniwersytet Opolski, Opole 1998.
- Barska Anna, *Świat kobiet w krajach Maghrebu. Wokół tradycji i nowoczesności*, Uniwersytet Opolski, Opole 2012.
- Derrida Jacques, *Gościnność nieskończona*, tł. Paweł Mościcki, „Przegląd Filozoficzno-Literacki” 2004, nr 3, s. 257–261.
- Gennep van Arnold, *Obrzędy przejścia*, tł. Beata Biały, PIW, Warszawa 2006.
- Gotman Anne, *Le sens de l'hospitalité. Essai sur les fondements sociaux de l'accueil de l'autre*, PUF, Paris 2001.
- Grassi Marie-Claire, *Passer le seuil*, w: Alain Montandon (red.), *Le livre de l'hospitalité. Accueil de l'étranger dans l'histoire et les cultures*, Bayard, Paris 2004, s. 21–34.
- Homer, *Odyseja*, tł. Lucjan Siemiński, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1981.
- Ibrahim-Ouali Lila, *L'hospitalité comme une oasis au milieu du désert*, w: Alain Montandon (red.), *Le livre de l'hospitalité. Accueil de l'étranger dans l'histoire et les cultures*, Bayard, Paris 2004, s. 165–191.
- Kant Immanuel, *O wiecznym pokoju. Zarys filozoficzny*, tł. Feliks Przybylak, Wstęp i red. K. Bal, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1993.
- Kasznik-Christian Aleksandra, *Algieria*, Wydawnictwo TRIO, Warszawa 2006.
- Kłoskowska Antonina, *Socjologia kultury*, PWN, Warszawa 1980.
- Koran, tł. Józef Bielawski, PWN, Warszawa 1986.
- Mani Zied i Cova Véronique, *Hospitalité et culture locale: deux atouts pour tourisme responsable*, „Maghreb-Machrek” 2013, nr 216, s. 11–25.
- Mauss Marcel, *Szkic o darze*, w: Marcel Mauss, *Socjologia i antropologia*, tł. Krzysztof Pomian, Wydawnictwo KR, Warszawa 2001, s. 165–306.
- Montandon Alain, *Introduction*, w: Alain Montandon (red.), *Le livre de l'hospitalité. Accueil de l'étranger dans l'histoire et les cultures*, Bayard, Paris 2004, s. 16–20.
- Montandon Alain, *Préface. Miroirs de l'hospitalité*, w: Alain Montandon (red.), *Le livre de l'hospitalité. Accueil de l'étranger dans l'histoire et les cultures*, Bayard, Paris 2004, s. 6–14.
- Montandon Alain, *Lieux d'hospitalité; Hospices, hôpital, hostellerie*, Presses Universitaires, Clermont Ferrand 2001.
- Nouveau Larousse Encyclopédique. Dictionnaire en 2 volumes*, Larousse, Paris 2003.

- Paluch Adam, *Wzory relacji mieszkańców wybranych krajów islamskich z podróżnikami*, rozprawa doktorska na Wydziale Nauk Społecznych Instytutu Socjologii, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2016.
- Pérol Céline, *Commerce. Au sanglier bleu*, w: Alain Montandon (red.), *Le livre de l'hospitalité. Accueil de l'étranger dans l'histoire et les cultures*, Bayard, Paris 2004, s. 1769–1778.
- Biblia Tysiąclecia. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań-Warszawa 1980.
- Robert Paul, *Hospitalité*, w: A. Rey, J. Rey-Debove (red.), *Le Petit Robert. Dictionnaire de la langue française*, t. 1, Le Robert, Paris 1984, s. 941.
- Szymczak Mieczysław (red.), *Słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa 1978, s. 684.
- L'Algérien qui a baisé la main de Hollande explique son geste*, <http://oumma.com/15221/lalgerien-a-baise-main-de-hollande-explique-geste> [05.02.2016].
- Cinotti Yves, *L'hospitalité touristique au service des destinations*, http://yvcinotti.free.fr/Documents/Champlain_Cinotti_2008.pdf [30.01.2017].
- Coelho Paulo, *Hospitalité marocaine: la fin d'un mythe?*, <http://www.histoiresdetongs.com/hospitalite-marocaine-mythe> [07.09.2016].
- Déclaration de Mexico sur les politiques culturelles. Conférence mondiale sur les politiques culturelles*, Mexico City, 26 juillet – 6 août 1982, http://portal.unesco.org/culture/fr/files/12762/11295422481mexico_fr.pdf/mexico_fr.pdf [02.09.2016].
- Ricoeur Paul, *Etranger, moi-même*, http://www.ssffr.org/offres/file_inline_src/56/56_P_15501_1.pdf [02.07.2016].